

GREECE

Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπολεμικές αρχιτεκτονικές εμπειρίες στην Ελλάδα. Οράματα και αδιέξοδα.

ΟΛΓΑ ΣΠΙΤΣΕΡΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΜΥΡΗΣ

Ευχαριστίες

Η παρούσα ερευνητική εργασία αποτελεί το επιστέγασμα της φοίτησής μου στο τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Με την ολοκλήρωσή της θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή Γεώργιο Σμύρη για τις επισημάνσεις και τις παρατηρήσεις του, που συνέβαλαν καθοριστικά στην ολοκλήρωσή της.

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγή	8
Όλα ξεκίνησαν το 1950 μετά τη λήξη των δύο πολέμων	12
Το ιδεολόγημα της ελληνικότητας, οι πλαζ, τα καζίνο	16
Ο ΕΟΤ και ο τουρισμός ως φορέας εκπολιτισμού	20
Κωνσταντινίδης και Ξενία	24
Το επόμενο μεγάλο πρόγραμμα του ΕΟΤ: Στροφή στην παράδοση	28
Το αδιέξοδο του μαζικού τουρισμού	32
Το παράδοξο της ανάπτυξης και της απώλειας ταυτότητας	36
Ο τουρισμός στην εποχή της οικονομικής κρίσης. Η οικονομία διαμοιρασμού	38
Προσεγγίσεις του μέλλοντος	40
Συμπεράσματα	44
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	47

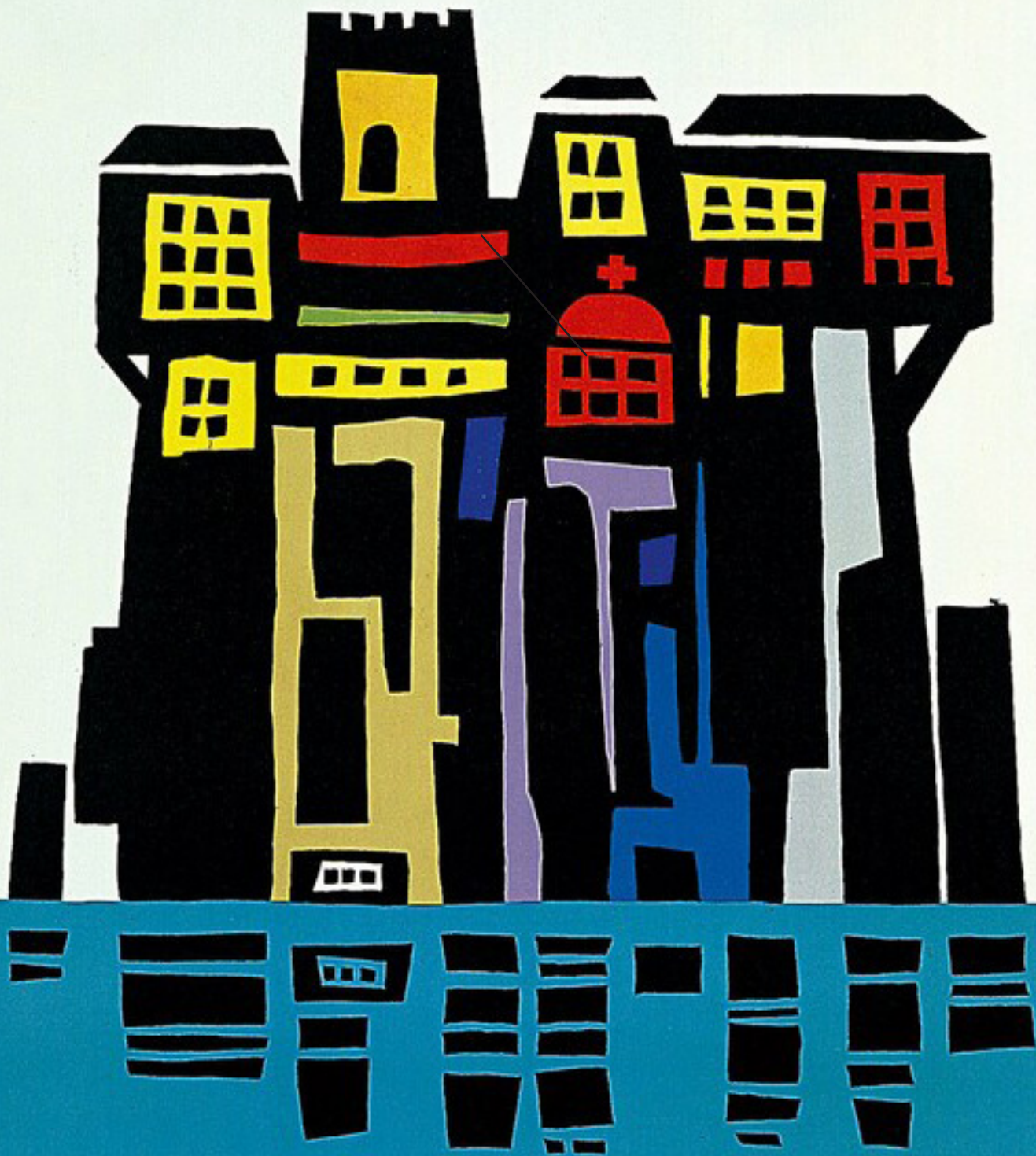
Περίληψη

Ο τουρισμός στην χώρα μας ξεκίνησε από τον 19ο αιώνα με μαζικές εκδρομές που οργάνωναν πρακτορεία, όμως από τα μέσα του 20ου άρχισε να παίρνει άλλη κατεύθυνση και να δημιουργούνται ξενοδοχειακές μονάδες με βάση το περιβάλλον και τον άνθρωπο. Δύο ήταν οι σημαντικότερες προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την ανάπτυξη ενός τουρισμού, που θα σέβεται τον άνθρωπο και το περιβάλλον: Η ανάπτυξη των ξενοδοχείων «Ξενία» την περίοδο 1951-1967 και το πρόγραμμα αποκατάστασης και τουριστικής ανάδειξης παραδοσιακών οικισμών από το 1975 έως το 1991. Η αλματώδης τουριστική ανάπτυξη όμως και οι πιεστικές ανάγκες για κλίνες έθεσαν το περιβάλλον σε δεύτερη μοίρα. Πρώτη και κύρια έννοια του κράτους έγινε η αύξηση των τουριστικών μονάδων με ζητούμενο το κέρδος και όχι τον άνθρωπο. Η εικόνα του τουρισμού έχει αλλάξει και τα δεδομένα μαζί του. Πλέον είναι αυτό που «θέλουν οι ξένοι», ένα κιτς μωσαϊκό με έμφαση στην πολυτελή διαβίωση και την αύξηση του κέρδους αντί της απλότητας των μονάδων στις αρχές του 1960. Τώρα πια, οι τουρίστες πηγαίνουν από ένα αστικό περιβάλλον σε ένα άλλο. Ουδείς ασχολείται με την απλότητα. Η στόχευση είναι η πολυπλοκότητα χωρίς καμία έγνοια για το φυσικό και το ανθρώπινο περιβάλλον με συνέπεια να δημιουργούνται αστικά τοπία χωρίς νόημα. Ποια θα είναι η απάντηση της αρχιτεκτονικής σε όλο αυτό; Χάσαμε πλέον την έννοια του τόπου ή ακόμα υπάρχει ελπίδα για έναν διαφορετικό τουρισμό με μικρότερο οικολογικό αποτύπωμα;

Abstract

Tourism in our country started in the 19th century with mass tours organized by agencies, but from the middle of the 20th it started to take a different direction and hotel units were created based on the environment and people. Two of the most important efforts were made to develop a kind of tourism that respects people and the environment: The development of the “Xenia” hotels in the period 1951-1967 and the program of restoration and tourist promotion of traditional settlements from 1975 to 1991. However, the rapid tourist development and the pressing need for beds put the environment in second place. The first and main concern of the state became the increase of tourist units with the aim of profit and not people. The image of tourism has changed. Now it’s what “foreigners want”, a kitsch mosaic with an emphasis on luxury living and profit maximization rather than the simplicity of the units of the early 1960s. Now, tourists go from one urban setting to another. No one cares about simplicity. The aim is complexity without any concern for the natural and human environment resulting in meaningless cityscapes. What will be the answer of architecture to all this? Have we now lost the concept of place or is there still hope for a different tourism with a smaller ecological footprint?

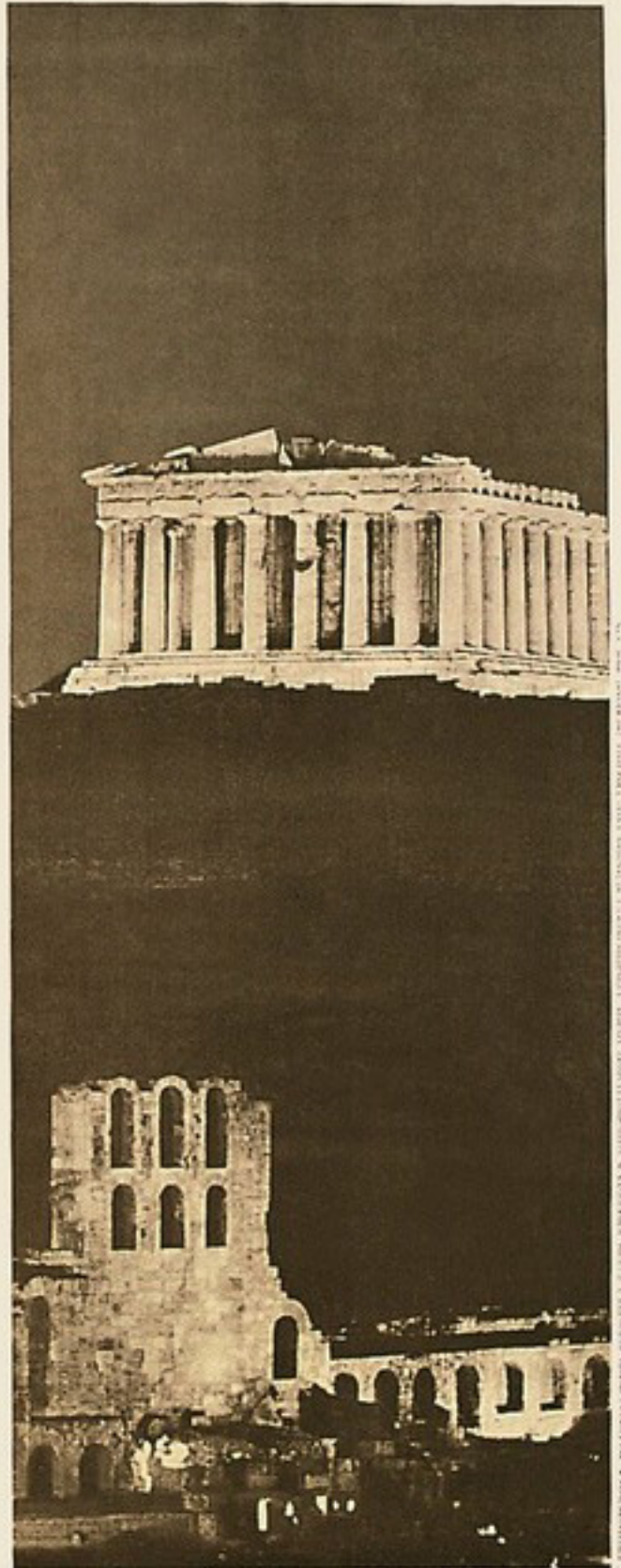
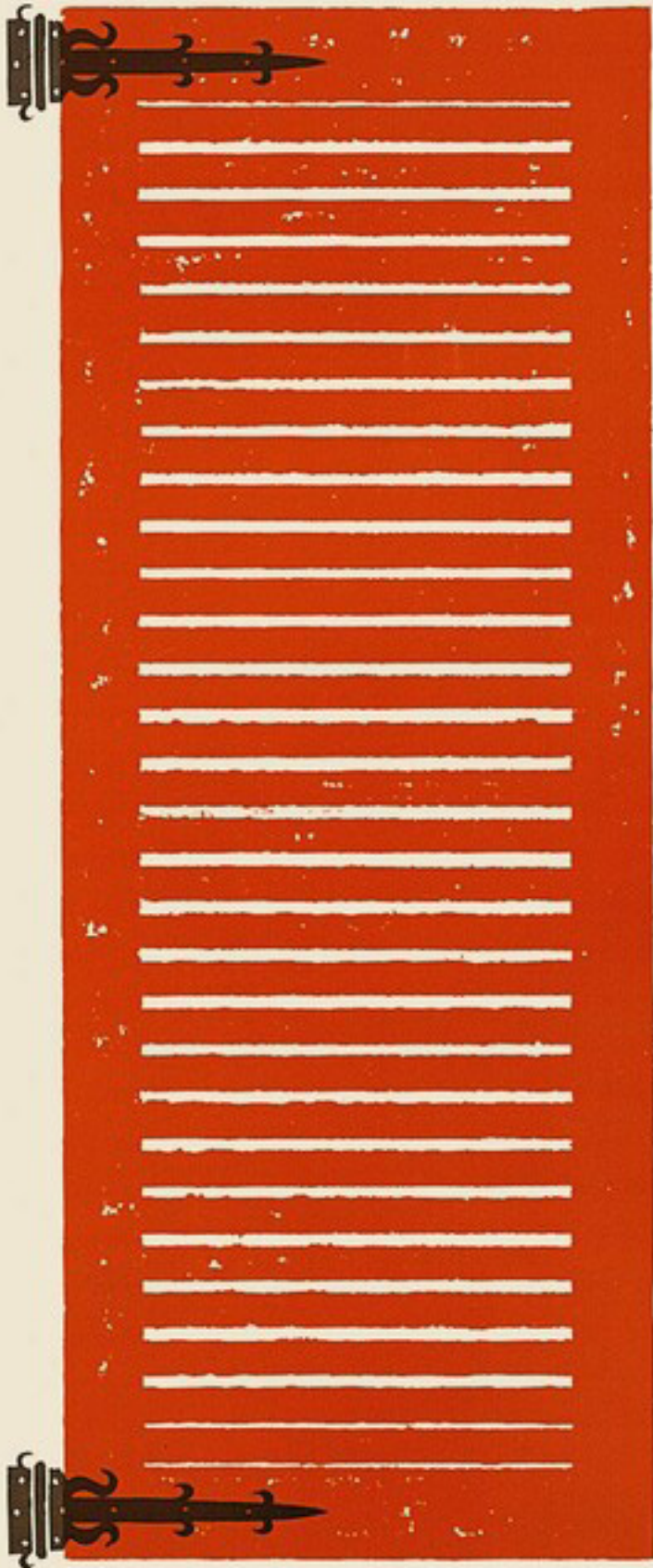
grèce

Εισαγωγή

Ένα από τα κυριότερα σωσίβια για τη βαθιά κατεστραμμένη μετά από δύο πολέμους Ελλάδα (Β' Παγκόσμιο και εμφύλιο) ήταν ο τουρισμός. Ήταν μια προοπτική, μια διέξοδος, που καταρχήν στηρίχτηκε στα κονδύλια του σχεδίου Μάρσαλ, αλλά και στον κρατικό παράγοντα, που έσπευσε να καλύψει το κενό, που αρνούσαν να καλύψουν οι ιδιώτες, που προτιμούσαν τις επενδύσεις στη βιομηχανία από τον τουρισμό. Το όχημα του ελληνικού κράτους για να δημιουργήσει την απαραίτητη για την τουριστική ανάπτυξη υποδομή ήταν ο ΕΟΤ. Ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού που για να είναι σε θέση να παίξει τον ρόλο του απαλλάχθηκε από πολλά γραφειοκρατικά βαρίδια ώστε να είναι σε θέση να κατασκευάζει ξενοδοχεία, δρόμους, οργανωμένες πλαζ. Σκοπός και στόχος της παρούσας εργασίας είναι να ανιχνεύσει αυτή την πορεία που στηρίχτηκε σε δύο μεγάλα προγράμματα του ΕΟΤ, που έδωσαν τον τόνο όχι μόνο στον τουρισμό, αλλά και στη μοντέρνα αρχιτεκτονική. Στο πρόγραμμα ανέγερσης των ξενοδοχείων «Ξενία» και στο πρόγραμμα αποκατάστασης και τουριστικής ανάδειξης παραδοσιακών οικισμών. Κοινή συνισταμένη και των δύο προγραμμάτων ήταν ο σεβασμός στο φυσικό και στο ανθρωπογενές περιβάλλον, που όμως είναι στοιχεία που κάθε άλλο παρά διακρίνουν το μοντέλο του μαζικού τουρισμού που εν τέλει υιοθετήθηκε και έχει οδηγήσει στο σημερινό αδιέξοδο. Στην παρούσα εργασία, στο 1ο κεφάλαιο με τίτλο «Όλα ξεκίνησαν το 1950 μετά τη λήξη των δύο πολέμων» γίνεται καταρχήν μια αναδρομή σε ό,τι προηγήθηκε. Στα πρώτα βήματα ανάπτυξης του τουρισμού τον 19ο αιώνα με την ανάπτυξη του ιαματικού και του περιηγητικού τουρισμού, με έμφαση στην ανάδειξη των αρχαιολογικών τόπων, μέχρι την ίδρυση του ΕΟΤ το 1951 (Κολωνάς, 2015, σσ. 60-62). Στο 2ο κεφάλαιο με τίτλο «Το ιδεολόγημα της ελληνικότητας, οι πλαζ, τα καζίνο» επισημαίνεται η επιρροή του ελληνικού τουρισμού από το ιδεολόγημα της ελληνικότητας που επηρέασε την ανάπτυξη του τουρισμού τη δεκαετία του '30 με πλέον εμβληματικό απομεινάρι το «άσπρο μπλε», που έγινε ταυτότητα των Κυκλάδων με διάταγμα του δικτάτορα Μεταξά, αλλά στην πορεία του χρόνου εξελίχθηκε σε ταυτοτικό στοιχείο του ελληνικού τουρισμού (Ελευθεριάδου, 2002). Στο 3ο κεφάλαιο με τίτλο «Ο ΕΟΤ και ο τουρισμός ως φορέας εκπολιτισμού» γίνεται αναφορά στο γεγονός ότι ο ΕΟΤ και η τουριστική ανάπτυξη, πέραν του αναπτυξιακού τους ρόλου, χρησιμοποιήθηκαν ως όχημα για τον εξευρωπαϊσμό της χώρας, μέσω της όσμωσης των Ελλήνων με τους Ευρωπαίους επισκέπτες (Μούσα, 2012, σσ. 152-154).

Στο 4ο κεφάλαιο με τίτλο «Κωνσταντινίδης και Ξενία» παρουσιάζεται το πρόγραμμα ανέγερσης των ξενοδοχείων «Ξενία», που με εμπνευστή τον Άρη Κωνσταντινίδη επικεφαλής μιας ομάδας ταλαντούχων Ελλήνων αρχιτεκτόνων άφησαν βαθύ αποτύπωμα μιας μοντέρνας αρχιτεκτονικής, που σέβεται το περιβάλλον φυσικό και ανθρωπογενές και χωρίς ρομαντισμούς και παραποιήσεις δημιουργεί κτίρια και εγκαταστάσεις, που αφομοιώνουν την παράδοση με τρόπο δημιουργικό και ρηξικέλευθο (Κολωνάς, 2015, σσ. 66-68). Στο 5ο κεφάλαιο με τίτλο «Το επόμενο μεγάλο πρόγραμμα του ΕΟΤ: Στροφή στην παράδοση» γίνεται αναφορά στο νέο μεγάλο πρόγραμμα στον τομέα του τουρισμού μετά τα «Ξενία», αυτό της ολοκληρωμένης αποκατάστασης και ανάδειξης παραδοσιακών οικισμών με τον φιλόδοξο στόχο να μη χάσει η χώρα τη φυσιογνωμία και την υπόστασή της στο βωμό μια άναρχης και αλόγιστης τουριστικής ανάπτυξης, όπως σημείωσε ο Άρης Κωνσταντινίδης (Αίσωπος, 2015, σσ. 475-480). Στο 6ο κεφάλαιο με τίτλο «Το αδιέξοδο του μαζικού τουρισμού» τονίζεται ότι παρά τις φιλόδοξες προσεγγίσεις για ένα τουριστικό μοντέλο που θα σέβεται το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές, η αλματώδης τουριστική ανάπτυξη και η διαρκής ανάγκη για νέες κλίνες, ικανές να καλύψουν τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες είχαν ως συνέπεια την υιοθέτηση ενός τουριστικού μοντέλου στηριγμένου στο life style, που οδήγησε σε μια τουριστική βιομηχανία, που διακρίνεται από την ομοιομορφία και την εγκατάλειψη εκείνων των ιδιαίτερων στοιχείων που έκαναν τη χώρα τουριστικό προορισμό (Φιλιππίδης, 2015, σ 90). Στο 7ο κεφάλαιο με τίτλο «Το παράδοξο της ανάπτυξης και της απώλειας ταυτότητας» αναλύεται περαιτέρω αυτή η τάση της μείωσης του κόστους με συνέπεια την ομοιομορφία, που εν τέλει οδηγεί μοιραία στην απώλεια των ταυτοτικών στοιχείων του ελληνικού τουρισμού. Αν όμως δεν υπάρχουν πια εκείνα τα στοιχεία που διακρίνουν και ξεχωρίζουν την Ελλάδα από τους άλλους τουριστικούς προορισμούς, η ελληνική τουριστική βιομηχανία που στις μέρες μας έχει γιγαντωθεί, κινδυνεύει (Χατζηδάκης, 2020, σσ. 88-89). Στο 8ο κεφάλαιο με τίτλο «Ο τουρισμός στην εποχή της οικονομικής κρίσης. Η οικονομία διαμοιρασμού» προσεγγίζεται η νέα πραγματικότητα, όπως αυτή διαμορφώθηκε από την οικονομική κρίση από την οικονομία διαμοιρασμού, με τα airbnb και τη Flipkey να δίνουν οικονομική διέξοδο σε πολλούς, αλλά και να προκαλούν συγχρόνως ζητήματα ανταγωνισμού με έναν τουρισμό πολλών ταχυτήτων, αλλά και ζητήματα διάρρηξης του κοινωνικού ιστού σε περιοχές των ευρωπαϊκών πόλεων, που ουδέποτε αντιμετώπισαν προβλήματα τουριστικού κορεσμού (Χατζηδάκης, 2020, 337). Στο 9ο κεφάλαιο με τίτλο «Προσεγγίσεις του μέλλοντος» παρουσιάζονται κάποιες πειραματικές, συχνά ουτοπικές προτάσεις που στοχεύουν στην αναζήτηση των βασικών αρχών που έφεραν την τουριστική ανάπτυξη, οι οποίες μπορεί να μην αποτελούν απτές εναλλακτικές προτάσεις, αλλά συμβάλλουν στην αναζήτηση νέων καινοτόμων αρχιτεκτονικών προτάσεων, ικανών να δώσουν τις προτάσεις που απαιτεί το σημερινό κορεσμένο τοπίο (Αίσωπος, 2015, σσ.625-626).

g r è c e

Όλα ξεκίνησαν το 1950 μετά τη λήξη των δύο πολέμων

Ο τουρισμός στην Ελλάδα χρονολογείται από τον 19ο αιώνα με μαζικές εκδρομές που οργάνωνε το πρακτορείο Thomas Cook με επίκεντρο την πολιτισμική εμπειρία στους αρχαιολογικούς τόπους, που ανακαλύπτονται εκείνη την εποχή (Μυκήνες, Δελφοί, Ολυμπία, Κνωσός) και αφορούσε κατά κύριο λόγο τους ευγενείς. Στον 20ο αιώνα όμως αντί των ευγενών, άρχιζαν να ταξιδεύουν οι αστοί, αλλά και γυναίκες που ταξίδευαν μόνες τους, στοιχείο ενδεικτικό της χειραφέτησής τους. Η πρώτη πρόδρομη οργανωμένη προσπάθεια προσέλκυσης τουρισμού, με τη δημιουργία νομικού πλαισίου και έμφαση στις λουτροπόλεις και τους αρχαιολογικούς χώρους χρονολογείται το 1929, με την αναβάθμιση του Γραφείου Ξένων και Εκθέσεων, που είχε συσταθεί το 1914 σε αυτόνομο οργανισμό. Η Ελλάδα μπαίνει δυναμικά στο χάρτη του τουρισμού κρουαζιέρας της εποχής, όπως πιστοποιούν τα έντυπα των μεγαλύτερων ακτοπλοϊκών εταιρειών και των ταξιδιωτικών γραφείων της εποχής και δυο χρόνια αργότερα, το 1931 διαφημίζεται ως προορισμός ορεινών διακοπών για τους λάτρεις του αυτοκινήτου. Η παρουσίαση των περιπτέρων που ανεγείρονται στους αρχαιολογικούς χώρους του Σουνίου, της Κορίνθου, της Δήλου και της Φαιστού με στόχο την προσέλκυση επισκεπτών με υψηλά βαλάντια που έλκονται από τα νέα ευρήματα που φέρνουν στο φως οι ανασκαφές συνιστούν την πρώτη οργανωμένη κρατική παρέμβαση, που μεταπολεμικά θα γίνει το κύριο τουριστικό αφήγημα της χώρας: Οι επισκέπτες έρχονται για να ζήσουν τον μύθο τους στον τόπο που άκμασε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός. Την ίδια περίοδο, η ιδιωτική πρωτοβουλία επενδύει στον ιαματικό τουρισμό, με τα ξενοδοχεία στην Αιδηψό, τα Καμμένα Βούρλα, την Κυλλήνη και τα Μέθανα, στη βάση των διεθνών προτύπων του πολυτελούς Art Deco (Κολωνάς, 2015, σσ. 60-62).

Εικόνα 1: Τα ξενοδοχεία των λουτροπόλεων τη δεκαετία του 30 υιοθετούν τα διεθνή πρότυπα του Art Deco (Λουτρόπολη Αιψηψού)

Το σημείο εκκίνησης όμως που έβαλε την Ελλάδα στον διεθνή χάρτη είναι το Σχέδιο Μάρσαλ για την ανόρθωση της χώρας με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφυλίου που ακολούθησε. Τον Αύγουστο του 1949 ο κεντρικός υπεύθυνος για την εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ευρώπη Paul Hoffman δήλωσε σε συνέντευξη Τύπου ότι η Ελλάδα αντί της βιομηχανικής ανάπτυξης πρέπει να στραφεί στον τουρισμό. «Η χώρα σας κυριολεκτικά κραυγάζει για τουρισμό», τόνισε χαρακτηριστικά (Κολωνάς, 2015, 64-66). Με την εκκίνηση του σχεδίου Μάρσαλ γίνεται η επαναθεμελίωση της τουριστικής θεσμικής υποδομής με τη δημιουργία του ΕΟΤ (Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού) με τον Α.Ν. 1565/1950. Ο τουρισμός την δεκαετία του '50 ήταν κρατική υπόθεση, που στόχευε σε συγκεκριμένες περιοχές: Τη Ρόδο, την Κέρκυρα, την Αθήνα και τις προσβάσιμες οδικώς περιοχές γύρω από την πρωτεύουσα (Νικολακάκης, 2015, 39-40). Η αρχική στόχευση του ΕΟΤ ήταν η σύνδεση της Ελλάδας με την κλασική αρχαιότητα και το κατάφερε αυτό με πολλές αφίσες που απεικονίζουν την ακρόπολη έτσι ώστε οι επισκέπτες όταν φθάνουν στην Ελλάδα να νομίζουν πως ζουν την αυθεντική εμπειρία του τόπου. Να έχουν την ψευδαίσθηση ότι μόλις φτάσουν στον τόπο θα έχουν γυρίσει πίσω τον χρόνο και θα ζουν μέσα στην κλασική αρχαιότητα. Το φαινόμενο αυτό λέγεται *architourism* (Ποδάρα, 2021, 69). Τη δεκαετία του '60 όμως η γενιά των *baby boomers* αλλάζει τα δεδομένα, ξεπερνώντας τον κρατικό σχεδιασμό και δημιουργεί νέους τουριστικούς προορισμούς όπως η Ύδρα και η Μύκονος. Οι τουρίστες πυκνώνουν και καταφτάνουν είτε με αυτοκίνητο μέσω Γιουγκοσλαβίας, είτε με ωτοστόπ, ενώ πέρα από τους ξενοδόχους, στον τουρισμό εμπλέκονται και μικρομεσαίες οικογενειακές επιχειρήσεις (Νικολακάκης, 2015, 41-42). Η επιβολή της χούντας αλλάζει σημαντικά το τουριστικό τοπίο με κύρια χαρακτηριστικά ένα ρεσιτάλ αυθαίρετης δόμησης και άναρχης ανάπτυξης. Το τυραννικό καθεστώς που αναζητά κοινωνικά ερείσματα, στηρίζει τις μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις και μέσω διαγραφής χρεών και σκανδαλωδών συμβάσεων δημιουργεί μια νέα ξενοδοχειακή ελίτ. Συνάμα, μοιράζει αφειδώς δάνεια για τουριστική εκμετάλλευση δίχως όρια και φραγμούς, με καταστροφικές συνέπειες για τοπία και οικισμούς, η οποία ανακόπηκε λόγω της χρεωκοπίας και εν τέλει της κατάρρευσης του τυραννικού καθεστώτος (Φιλιππίδης, 2015, σσ. 91-92). Μετά την πτώση της χούντας και μέχρι το σημερινό αδιέξοδο του υπερτουρισμού, ίσως το πλέον φωτεινό διάλειμμα υπήρξε το πρόγραμμα ανάδειξης παραδοσιακών οικισμών ανά την Ελλάδα. Το ζητούμενο ήταν η δημιουργία και ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού σε λιγότερο αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές, με στόχο την ενίσχυση της περιφέρειας και την καλλιέργεια της συνειδητοποίησης των πολιτών για την ανάγκη διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς (Χατζηδάκης, 2020, σσ. 43-56). Άλλωστε, η ιδιαίτερη φυσιογνωμία των παραδοσιακών οικισμών είναι τμήμα του δομημένου περιβάλλοντος και ο σεβασμός των στοιχείων που τους χαρακτηρίζουν μπορούν να αποτελέσουν πλουτοπαραγωγική πηγή, με μια προϋπόθεση: Να είναι ενταγμένοι σε ένα δίκτυο πόλων ικανών να προσελκύουν τουριστική κίνηση (Χατζηδάκης, 2020, σσ. 97).

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟΥ
ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΕΚΤΕΛΕΣΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΚΑΡΑΪΩΑΝΗΣ
ΕΚΔΟΣΗ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1960
ΕΚΔΟΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

GREECE

ΑΦΙΣΑ ΤΟΥ ΕΟΤ 1960

Το ιδεολόγημα της ελληνικότητας, οι πλαζ, τα καζίνο

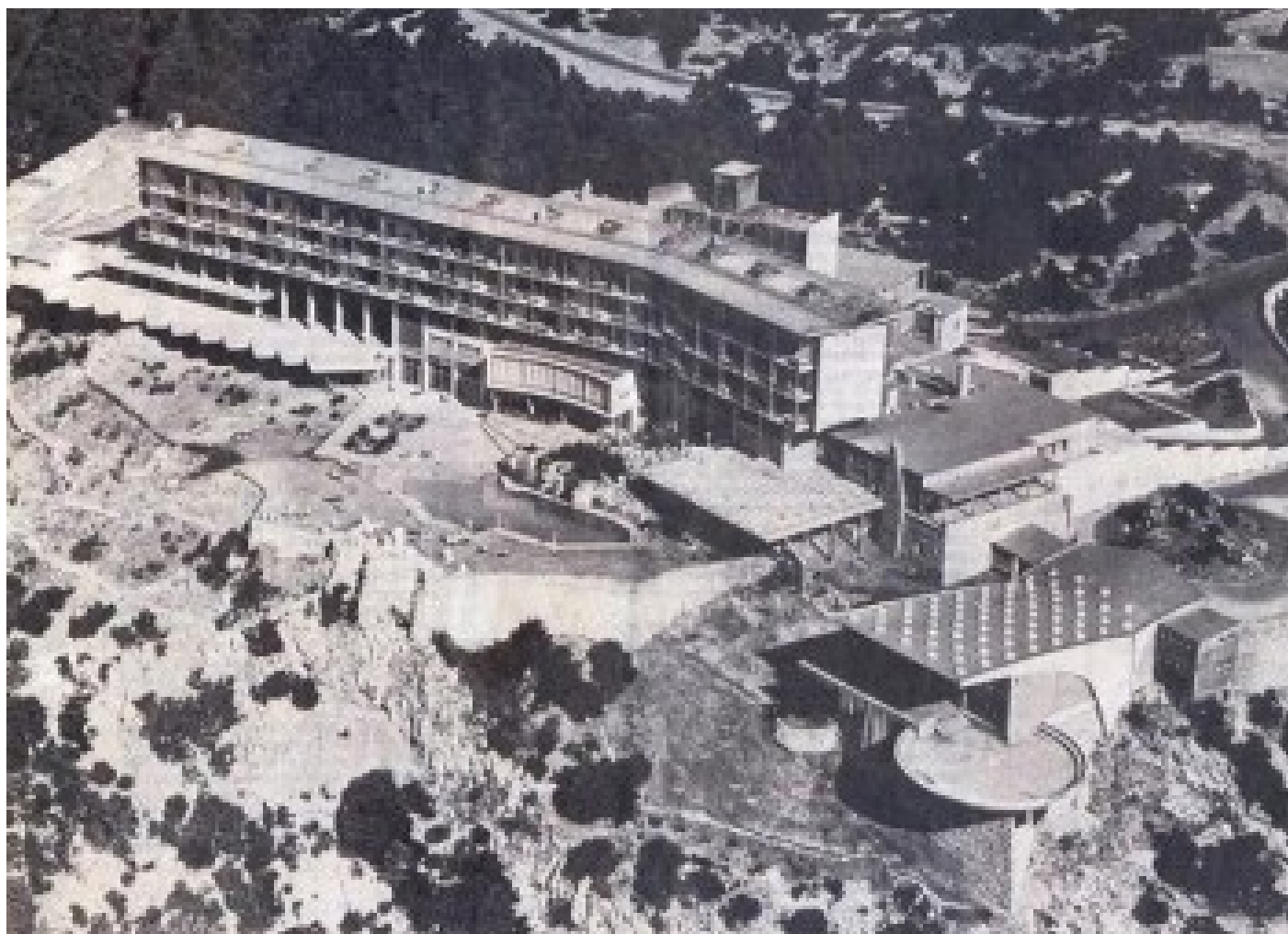
Το ιδεολόγημα της «ελληνικότητας» στο οποίο στηρίχθηκε η εκτίναξη του ελληνικού τουρισμού μεταπολεμικά συγκροτήθηκε τη δεκαετία του '30 επί μεταξικής δικτατορίας. Δεν είναι φαινόμενο ελληνικό, αλλά «μεσογειακό» και υπήρξε τέκνο της εποχής των δικτατορικών καθεστώτων του μεσοπολέμου στην Ελλάδα του Μεταξά, την Ισπανία του Φράνκο και την Ιταλία του Μουσολίνι (Βλάχος, σσ. 31-32). Η στόχευση του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου υπηρετήθηκε με τη συγκρότηση υπουργείου Τύπου και Τουρισμού, με κύριο αντικείμενο όχι την ανάπτυξη του κλάδου, αλλά τις βλέψεις του καθεστώτος. Μάλιστα, η κλασική άσπρη μπλε διχρωμία των Κυκλάδων, που αποτελεί εδώ και δεκαετίες σήμα κατατεθέν του ελληνικού τουρισμού δεν οφείλεται σε κάποια παράδοση, αλλά σε διάταγμα του δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά τη δεκαετία του '30, με το οποίο όριζε ότι τα σπίτια στα νησιά θα είναι λευκά και τα παράθυρα μπλε, με στόχο την ενίσχυση της ελληνικότητας των νησιών. Πρόκειται για μια στρατηγική επιλογή των δικτατορικών καθεστώτων σε Ελλάδα, Ισπανία και Ιταλία με στόχο την ενσωμάτωση του «λαϊκού πνεύματος» στην ενίσχυση του εθνικού κορμού. Τα αληθινά παραδοσιακά χρώματα είναι τα χρώματα των θηραϊκών και μινωϊκών τοιχογραφιών, δηλαδή η ώχρα, το χονδροκόκκινο, το μαύρο και το λουλακί, τα οποία εξαφανίστηκαν εξαιτίας του εν λόγω διατάγματος (Ελευθεριάδου, 2002). Ένας ακόμα λόγος για το άσπρο των σπιτιών, σύμφωνα με το διάταγμα του Μεταξά, ήταν η προστασία των κατοίκων από τη χολέρα που μάστιζε τότε την εποχή και ο ασβέστης ήταν εξαιρετικό απολυμαντικό σε μια εποχή που δεν χρησιμοποιούνταν η χλωρίνη. Τη δεκαετία του '50, το νέο ιδεολόγημα που επηρέασε τις υποδομές παραθερισμού ήταν αυτό της εκβιομηχάνισης και του εξευρωπαϊσμού της χώρας, που είχε την αποδοχή του συνόλου του ελληνικού πολιτικού κόσμου.

Εικόνα 2: Mont Parnes

Αυτή η νέα τάση επιδιώχθηκε με τη δημιουργία πολυτελών υποδομών όπως το Χίλτον, το Mont Parnes και το γήπεδο γκολφ της Γλυφάδας σε συνδυασμό με την ανάδειξη του πολιτιστικού αποθέματος της χώρας με το Φεστιβάλ Αθηνών και την ανάπτυξη της περιοχής γύρω από την Πλάκα και την Ακρόπολη (Νικολακάκης, σσ. 40-41).

Μάλιστα το Mont Parnes είχε ως σκοπό την εξέλιξη του ορεινού τουρισμού όπου ο Παύλος Μυλωνάς προσπάθησε να αποδώσει αφαιρετικά την παράδοση υιοθετώντας την τεθλασμένη καμπύλη και σχεδιάζοντας το σύνολο της επίπλωσης (Κολωνάς, σσ. 74-75). Το έργο προκάλεσε από την πρώτη στιγμή έντονες έριδες. Οι υποστηρικτές του το χαρακτήριζαν μεγαλειώδες, ενώ οι πολέμιοι έκτρωμα. Παρά τη λαμπρότητα και τη χλιδή των εγκαινίων και τη βαρύτητα που δόθηκε και μέσω ταινιών «Ο εμίρης και ο κακομοίρης» (1964) και «Υιέ μου... υιέ μου» (1965) το «παλάτι που έχτισε ο Καραμανλής με το αίμα του λαού» κατά τον αφορισμό της Αριστεράς, δεν κέρδισε την εκτίμηση των πλούσιων πελατών στους οποίους απευθυνόταν και έγινε βαρίδι για τον ΕΟΤ. Το 1967 με την άνοδο της χούντας αλλάζει η λειτουργία του Mont Parnes και ανατίθεται στον Απόστολο Δοξιάδη να βγάλει το κάρο από τη λάσπη, αλλά και πάλι δεν άλλαξε κάτι ουσιαστικά με συνέπεια να δρομολογηθεί η απόφαση της μετατροπής του σε καζίνο. Μέχρι τότε τα καζίνο δημιουργούνταν σε περιοχές με μεγάλο τουρισμό γιατί απευθύνονταν αποκλειστικά στους τουρίστες, σε αντίθεση με το καζίνο της Πάρνηθας που θα απευθυνόταν κυρίως στην αθηναϊκή κοινωνία, που σύντομα δημιούργησε το σλόγκαν «πάμε στο βουνό» (Η ιστορία του Μον Παρνές).

griechenland

Ο ΕΟΤ και ο τουρισμός ως φορέας εκπολιτισμού

Το βασικό εργαλείο για την ανάπτυξη του ελληνικού τουρισμού είναι ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), που θεσμοθετήθηκε με τη σημερινή του μορφή το 1950 ως εξέλιξη των τουριστικών οργανισμών που προϋπήρχαν από το 1929. Το κυρίως ζητούμενο ήταν η προσέλκυση επισκεπτών ικανών να συμβάλλουν στην ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας που το 1950 έβγαινε κατεστραμμένη μετά από δύο πολέμους (κατοχή και εμφύλιο). Η ανάπτυξη του τουρισμού όμως αντιμετωπιζόταν και ως μια «επιχείρηση εκπολιτισμού» ή «εξευρωπαϊσμού», όπως καταγράφεται στα πρακτικά του Δ.Σ. του ΕΟΤ, αλλά και σε άρθρα του Τύπου της εποχής. Το ζητούμενο ήταν η ανάπτυξη του βιοτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού επιπέδου της χώρας, τόσο με το απαραίτητο ξένο συνάλλαγμα, όσο και με την επαφή των ταλαιπωρημένων και εξουθενωμένων από τους δύο πολέμους πολιτών με τους ξένους επισκέπτες (Μούσα, 2012, σσ. 152-154). Μάλιστα, από την αρχή, με τον ειδικό νόμο Ν. 1624/1951 ο ΕΟΤ απαλλάχθηκε από τους περισσότερους περιορισμούς και δεσμεύσεις των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου (ΝΠΔΔ) προκειμένου να είναι σε θέση να διοικεί ξενοδοχεία, να παίζει τον ρόλο του επενδυτή είτε ανεγείροντας ξενοδοχεία, είτε δημιουργώντας την απαραίτητη υποδομή (άνοιγμα δρόμων, οδικών σταθμών), αλλά και ενεργεί πράξεις εμπορικές (διαφημίσεις, διοργάνωση εκδηλώσεων) δεδομένης της απροθυμίας των ιδιωτών. Οι ιδιώτες έχοντας αξιοποιήσει τα γενναία κίνητρα για την δημιουργία βιομηχανικών μονάδων και αγνοώντας στο έπακρο το κεφάλαιο για τη δημιουργία τουριστικών μονάδων ώθησαν τον ΕΟΤ να πάρει την κατάσταση στα χέρια του. Έτσι το πρόγραμμα ανέγερσης ξενοδοχειακών μονάδων μέσω κονδυλίων του σχεδίου Μάρσαλ ξεκίνησε με την ελπίδα ότι θα καταλάβουν οι ιδιώτες ότι είναι εξίσου κερδοφόρα δραστηριότητα και θα αρχίσουν να επενδύουν και αυτοί στις ξενοδοχειακές μονάδες (Μούσα, 2012, σσ. 160-161). Αυτές οι τουριστικές μονάδες που στην συνέχεια θα γίνουν γνωστές και ως «Ξενία» έδωσαν την πρώτη ώθηση για την ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα. Επιπλέον, επαναπροσδιόρισαν την εικόνα της στον τουρισμό έχοντας εντάξει τις μονάδες στο περιβάλλον και συστήνοντας την Ελλάδα και ως παραθαλάσσιο τουρισμό με μεγάλη ιστορία, αλλά χωρίς αυτή να επισκιάζει την εικόνα της. Οι ξενοδοχειακές μονάδες αυτές είχαν ως βάση την ένταξη τους ομαλά στο περιβάλλον σε προνομιακές θέσεις χωρίς να αλλοιώνουν το υπάρχον τοπίο, τον σωστό προσανατολισμό και την εύκολη πρόσβαση τους (Μούσα, 2012, σελ. 162).

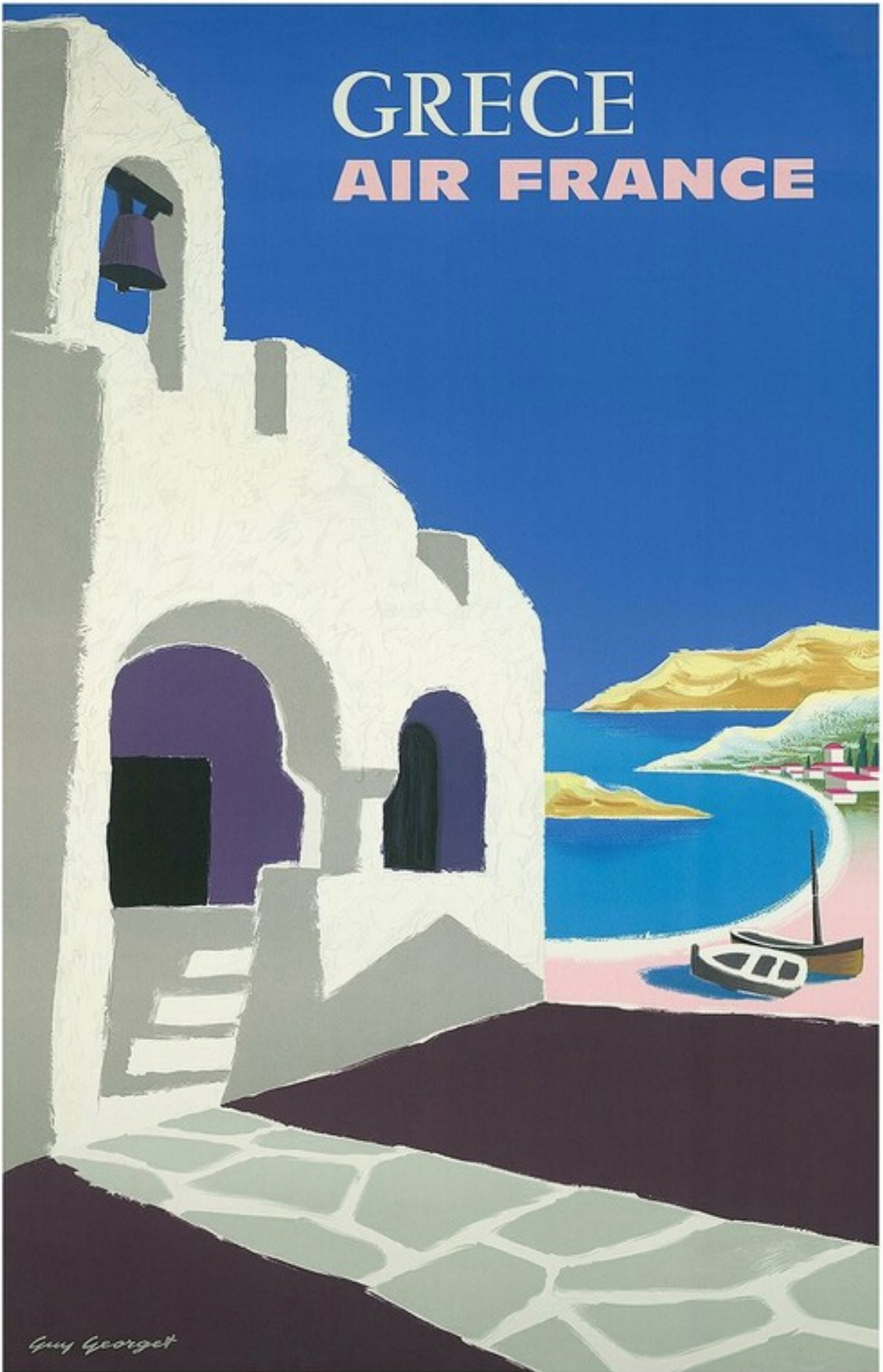

Εικόνα 4: Το Ξενία Ναυπλίου αρμονικά ενταγμένο στο φυσικό περιβάλλον.

Το 1961 αρχίζει η τουριστική ανάπτυξη της χώρας με επίκεντρο την ανάπτυξη του φυσικού τοπίου και παραθαλάσσιων τουριστικών μονάδων και νέων περιοχών. Δεν δίνεται έμφαση πλέον στο παρελθόν αλλά στον άνθρωπο του σήμερα. Με την ανάπτυξη του τουρισμού παρατηρείται ότι οι επισκέπτες δεν είναι μόνο από τις ΗΠΑ αλλά και από την κεντρική Ευρώπη, ξεκινώντας μια νέα περίοδο στην ελληνικό τουρισμό. Άλλωστε, με τη γλώσσα των αριθμών, η αύξηση του τουριστικού ρεύματος από το 1951 δικαιολογεί πλήρως τη βαρύτητα που έχει δοθεί στην τουριστική ανάπτυξη, αλλά και τη σημασία του τουρισμού για την ελληνική οικονομία. Από το 1951, έτος ίδρυσης του ΕΟΤ, μέχρι και το 1987, το τουριστικό ρεύμα αυξήθηκε κατά 160 φορές (από 50.000 σε 8 εκατομμύρια) (Ζαχαράτος, 1988, σ. 274) και 557 περίπου φορές μέχρι το 2022, όταν ο συνολικός αριθμός των τουριστών που επισκέφθηκε την Ελλάδα έφτασε τα 27.836.000 σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (INSETE, 2023).

GRECE

AIR FRANCE

Guy Georget

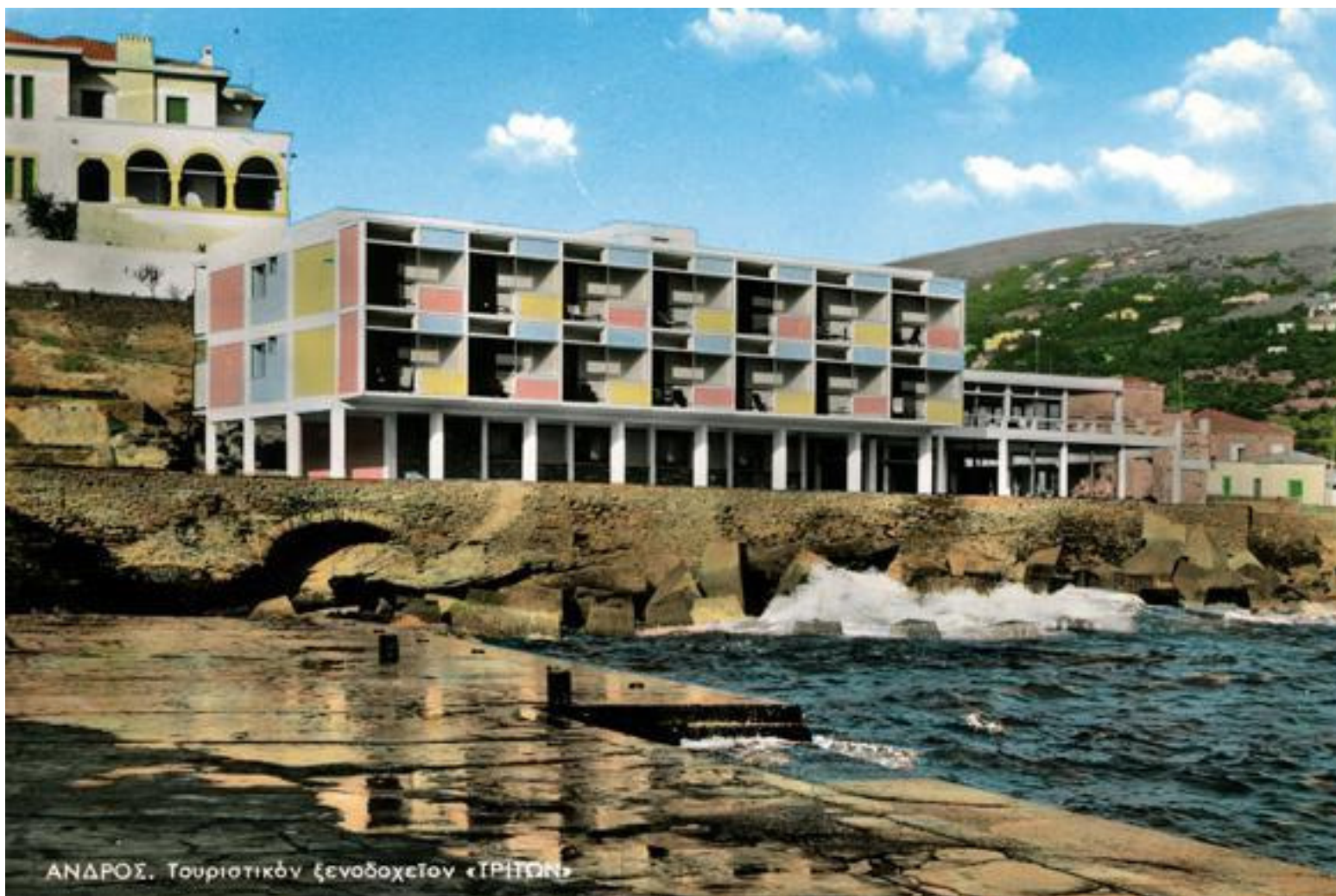
Κωνσταντινίδης και Ξενία

Πριν όμως από αυτή τη σημαντική παρέμβαση, η πλέον φιλόδοξη προσπάθεια για την ανάπτυξη μιας τουριστικής υποδομής, που θα σέβεται το φυσικό περιβάλλον και η σημαντικότερη κρατική παρέμβαση στον χώρο της δημόσιας αρχιτεκτονικής από την εποχή του προγράμματος ανέγερσης 4.000 σχολικών αιθουσών σε όλη τη χώρα από την εποχή του Ελευθερίου Βενιζέλου, ήταν το πρόγραμμα ανέγερσης των κρατικών ξενοδοχείων «Ξενία» (Κολωνάς, 2015, σσ. 66-67). Στις αρχές του 1950 ο Χαράλαμπος Σφαέλλος ήταν υπεύθυνος για την υλοποίηση του προγράμματος μελέτης «Ξενία» στο πλαίσιο του οποίου κατασκευάστηκαν οι πρώτες ξενοδοχειακές μονάδες σε Θάσο, Καστοριά, Αργοστόλι Κέρκυρας, Τσαγκαράδα και Υπάτη. Το πρόγραμμα «Ξενία» αναλαμβάνει ο Άρης Κωνσταντινίδης το 1957 όπου και το μετατρέπει σε αρχιτεκτονικό εργαστήριο με συνεργάτες νέους αρχιτέκτονες διαμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό τον μοντερνισμό στην Ελλάδα (Νικολακόπουλος, 2015, σσ.140-141). Τόσο ο Σφαέλλος όσο και ο Κωνσταντινίδης είχαν σαφείς απόψεις για την ένταξη του κτιρίου στο περιβάλλον. Συγκεκριμένα ο Σφαέλλος αναφέρει ότι τα νέα αυτά κτίρια θα πρέπει να εναρμονισθούν στο περιβάλλον χωρίς ρομαντισμούς και παραποιήσεις (Κολωνάς, 2015, σσ. 66-68). Στην προσπάθεια ένταξης του τουρισμού αρμονικά στο περιβάλλον ο ΕΟΤ έχει δημιουργήσει ένα ελεγχόμενο μέγεθος κτισμάτων με τα «Ξενία», προκειμένου οι οργανωμένες περιηγήσεις να εντάσσονται συστηματικά στην κοινωνία. Η σχεδίαση των «Ξενία» ήταν η στροφή για την προστασία του περιβάλλοντος (Φιλιππίδης, 2015, σ 90). Χάρη στον Κωνσταντινίδη τα ξενοδοχεία «Ξενία» γνώρισαν επιτυχία σε διεθνές επίπεδο. Αυτές οι κατασκευές από οπλισμένο σκυρόδεμα που διατάσσονται σε έναν ορθοκανονικό κάναβο 4Χ4 ή 4Χ6 και παίρνουν διαφορετική μορφή ανάλογα με το σχήμα του οικοπέδου ενσωματώθηκαν οργανικά στο περιβάλλον τους και αποτελούν έργα αναφοράς της ελληνικής αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα. Έχοντας χρησιμοποιήσει απλά και οικονομικά υλικά ο Κωνσταντινίδης κατάφερε να αντιμετωπίσει ένα διαχρονικό πρόβλημα της αρχιτεκτονικής όπως είναι η εναρμόνιση του κτίσματος στην φύση και την έκφραση του κτιρίου για τον τόπο (Εμμανουήλ, 2015, σ.σ. 155-158).

Εικόνα 5: Το Ξενία Ναυπλίου

Τα «Ξενία» ήταν χτισμένα κοντά σε αρχαιολογικούς χώρους ή παραθαλάσσια σε νησιά και ήταν ανοιχτά στον έξω κόσμο, στις τοπικές κοινωνίες με σκοπό να είναι προσιτά και προσβάσιμα από όλους. Η χρήση των εμφανών υλικών σε συνδυασμό με τα χρώματα που ο Κωνσταντινίδης έβαζε στην επίπλωση και στα έργα τέχνης συνεργάζονταν με την κατασκευή και ήταν σημαντικό έτσι ώστε κάθε χώρος να παρέχει ζωή. Τα ξενοδοχεία αυτά ήταν ανοιχτά στον έξω κόσμο στις τοπικές κοινωνίες και ήταν προσιτά και προσβάσιμα από όλους με αποτέλεσμα να γίνονται κομμάτι τους και να εντάσσονται αρμονικά όχι μόνο στο φυσικό περιβάλλον αλλά και στο κοινωνικό (Χατζηδάκης, 2020, σσ. 197-199). Μετά την πτώση της δικτατορίας ο τουρισμός αναπτύσσεται με το «Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως» που είχε ως αποτέλεσμα το ξενοδοχειακό δυναμικό της χώρας να αυξάνεται και αυτή η στροφή προς την πιο περιβαλλοντική αρχιτεκτονική να μην είναι πλέον στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Η μαζική ανοικοδόμηση είχε μόνο στόχο την οικονομική ανάπτυξη των απόμερων ξενοδοχειακών μονάδων και την αύξηση των αριθμών δωματίων ανά μονάδα (Ζαχαράτος, 2015, σ.σ. 55-56).

Εικόνα 6: Το πρώτο Ξενία του Άρη Κωνσταντινίδη στην Άνδρο.

1951
HOMECOMING
YEAR

GREECE

Το επόμενο μεγάλο πρόγραμμα του ΕΟΤ: Στροφή στην παράδοση

Ακολουθώντας τις διεθνείς τάσεις της εποχής της μετανεωτερικότητας προς μια «νεοπαραδοσιακή» αισθητική με στροφή στην παράδοση και την αρχιτεκτονική κληρονομιά, το δεύτερο μεγάλο πρόγραμμα του ΕΟΤ μετά τα Ξενία εστίαζε στην αποκατάσταση και ανάπτυξη παραδοσιακών οικισμών: Στην αρχική του φάση το πρόγραμμα περιλάμβανε επέμβαση σε κτίσματα σε 6 οικισμούς: τη Βάθεια στη Μάνη, τη Βυζίτσα στο Πήλιο, τα Μεστά στη Χίο, το Πάπιγγο στην Ήπειρο και το Φισκάρδο στη Κεφαλλονιά με έναν κοινό παρονομαστή: Την παράδοση ανακατασκευασμένη (Αίσωπος, 2015, σσ. 475-480). Το ζητούμενο για τη διοίκηση του ΕΟΤ, σύμφωνα με τα λόγια του Άρη Κωνσταντινίδη ήταν να μη χάσει η χώρα την υπόσταση και τη φυσιογνωμία της στο βωμό μιας αλόγιστης τουριστικής ανάπτυξης (Κωνσταντινίδης, 2011, σ. 327), που τη δεκαετία του '70 δεχόταν την απειλή ενός άλματος στην κλίμακα από τη δημιουργία ξενοδοχειακών όγκων που αδιαφορούσαν για το περιβάλλον, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το ξενοδοχείο Porto Carras του Walter Gropius/TAC στη Σιθωνία Χαλκιδικής (Αίσωπος, 2015, σ. 474). Η επιλογή έγινε με κριτήρια αρχιτεκτονικά και οικιστικά, καθώς και τη δυναμική ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης, με στόχο την αποκατάσταση των αρχιτεκτονικά αξιόλογων κτιρίων, την ενεργοποίηση των οικισμών και την υποκίνηση ανάλογων ιδιωτικών πρωτοβουλιών. Ο ΕΟΤ υπόγραψε συμβόλαια δεκαετούς παραχώρησης με τους ιδιοκτήτες έναντι μιας μικρής αποζημίωσης (Μποζινέκη-Διδώνη, 2015). Ενδεικτική της έκτασης και του χαρακτήρα της παρέμβασης του ΕΟΤ είναι η περίπτωση της Βάθειας στη Μάνη (1975-1991). Αποκαταστάθηκαν περισσότερα από 40 σπίτια είτε για μόνιμη κατοίκηση, είτε γιατί μετατράπηκαν σε ξενώνες, 2 ιδιοκτησίες έγιναν μουσεία και έγινε αποκατάσταση 2 ελαιοτριβείων, 4 εκκλησιών και 3 καφενείων-παντοπωλείων. Παράλληλα, βελτιώθηκε το οδικό δίκτυο και το δίκτυο υποδομών (Αίσωπος, 2015, σ. 480). Αντίστοιχα, στη Βυζίτσα Πηλίου, πέρα από την αποκατάσταση των ιδιοκτησιών που κρίθηκαν αξιόλογα αρχιτεκτονικά και κατάλληλα για ξενώνες, ο ΕΟΤ σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα μερίμνησε για την κατασκευή χώρου στάθμευσης λεωφορείου και περιπτέρου. Στην περίπτωση του παραδοσιακού ξενώνα Κελλιά στη Μονεμβασιά, το έργο των αρχιτεκτόνων Αλέξανδρου και Χάρι Καλλιγά τιμήθηκε με βραβείο Europa Nostra το 1980 (Αίσωπος, 2015, σ. 481), ενώ με το ίδιο βραβείο τιμήθηκαν οι αναστηλώσεις της Οίας της Σαντορίνης και του Πάπιγκου. Το βραβείο της Διεθνούς Ένωσης Δημοσιογράφων Τουρισμού «Χρυσό Μήλο» (1988) δόθηκε για την αξιοποίηση των οικισμών του Πηλίου (Μποζινέκη-Διδώνη, 2015).

Ο στόχος του ΕΟΤ, σύμφωνα με τον Άρη Κωνσταντινίδη, δεν ήταν απλά η τουριστική ανάπτυξη αυτών των οικισμών και η «μεταμόρφωση των κατοίκων σε γκαρσόνια και καμαριέρες», αλλά η συνολική αναβάθμιση αυτών των οικισμών έτσι που πέρα από την τουριστική ανάδειξη και ανάπτυξη, να δημιουργηθούν και άλλες επαγγελματικές διέξοδοι σε ένα πιο ανθρώπινο περιβάλλον (Κωνσταντινίδης, 2011, σσ. 328-329). Αξίζει να σημειωθεί ότι παράλληλα με τη μετατροπή κατοικιών σε ξενώνες, στην Οία και στα Μεστά δημιουργήθηκαν υφαντήρια ώστε οι γυναίκες των χωριών να ασκούνε μια παραδοσιακή τέχνη. Επίσης, στα Μεστά δημιουργήθηκε εργαστήριο κεραμικής για να συνεχιστεί η μακραίωνη παράδοση του τόπου στον συγκεκριμένο τομέα, ενώ έγιναν παρεμβάσεις σε καλντερίμια και πλατείες, αλλά και στον τομέα της υδροδότησης ορεινών οικισμών (Κωνσταντινίδης, 2011, σ. 330).

Εικόνα 7&8: Ο παραδοσιακός ξενώνας Κελλιά στη Μονεμβασία, το έργο των αρχιτεκτόνων Αλέξανδρου και Χάρι Καλλιγά

GREECE

ISLAND OF POROS

Το αδιέξοδο του μαζικού τουρισμού

Η επιτυχία των «Ξενία» στον ελληνικό τουρισμό φέρνει την ανάγκη για μεγαλύτερης κλίμακας τουριστικά συγκροτήματα φέρνοντας πλέον σε αμφισβήτηση την σχέση κτιρίου και τοπίου (Αίσωπος, 2015, σ.116). Η αύξηση των τουριστικών ροών, πολλαπλασίασε τις ανάγκες σε κλίνες, με συνέπεια η αγωνία για τον έλεγχο του μεγέθους των τουριστικών μονάδων και η έμφαση στον σεβασμό του φυσικού περιβάλλοντος να φαντάζει σύντομα περιπτή πολυτέλεια. Το ζητούμενο πλέον ήταν τα μεγέθη και το κέρδος, αν και η απουσία σεβασμού του περιβάλλοντος, φυσικού και δομημένου, μακροπρόθεσμα υπονομεύει την τουριστική ανάπτυξη. Η επιβολή της δικτατορίας συνέβαλε καταλυτικά σε αυτή την κατεύθυνση, με την ανεξέλεγκτη παροχή δανείων για τον τουρισμό και τη δημιουργία μιας νέας ξενοδοχειακής ελίτ, στην αγωνία των δικτατόρων να αποκτήσουν κοινωνικά ερείσματα. Η παραίτηση του Κωνσταντινίδη από τον ΕΟΤ ήταν ζήτημα χρόνου, αλλά και ένα ορόσημο για αυτή την αλλαγή Παραδείγματος, από την εποχή της αγωνίας για τον σεβασμό στο περιβάλλον, σε μια ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη με μοναδικό γνώμονα την κερδοσκοπία (Φιλιππίδης, 2015, σ 90). Η προσέγγιση του Κωνσταντινίδη εγκαταλείφθηκε από την ταχύτητα και τον όγκο της τουριστικής ανάπτυξης, με συνέπεια τα τουριστικά κτίρια ιδιωτικά και μη να τοποθετούνται ακατάσχετα και απρόβλεπτα στην γη σε μια διαδικασία αστικοποίησης. Η έγνοια για την αρμονική ένταξη των τουριστικών μονάδων στο περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές, μπαίνει σε δεύτερη μοίρα. Άλλωστε, δεν υπήρχαν κανόνες σχετικά με τη γη και το τοπίο (Αίσωπος, 2015, σ.116). Έχοντας το εξωτερικό μέρος ενός κτιρίου δέσμιο από νόμους οι ιδιοκτήτες ξενοδοχείων άρχισαν να δίνουν βάση στην εσωτερική αρχιτεκτονική για να επιτύχουν μια κάποια διαφοροποίηση από τις υπόλοιπες ξενοδοχειακές μονάδες. Ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα τέτοιων οικισμών συναντά κανείς στη Σαντορίνη όπου το εξωτερικό του κτιρίου υπακούει σε συγκεκριμένους κανόνες, με τους ξενοδόχους και τους αρχιτέκτονες να εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στο εσωτερικό με καμπυλόμορφες γεωμετρίες συνδυάζοντας το σύγχρονο με το παραδοσιακό. Ο ρόλος του αρχιτέκτονα με δεδομένους τους περιορισμούς της εξωτερικής διαμόρφωσης απαιτεί πλέον παραπάνω δεξιότητες, που αφορούν τη σειρά του σχεδιασμού και την υποδήλωση μιας νέας σχέσης με το τοπικό (Φιλιππίδης, 2015, σς. 99-105). Όσον αφορά φιλόδοξους σχεδιασμούς αντίστοιχους αυτών της περιόδου του Άρη Κωνσταντινίδη στον ΕΟΤ δεν φαίνεται να υπάρχει περιθώριο. Ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια ατάκτως ερριμμένα στους τουριστικούς προορισμούς, που διαρκώς πολλαπλασιάζονται αδυνατούν από χρονιά σε χρονιά να καλύψουν τις ανάγκες των εκατομμυρίων τουριστών, που κάθε καλοκαίρι καταφτάνουν για να «ζήσουν τον μύθο τους» στην Ελλάδα. Αλλά το μείζον ζήτημα στις νέες συνθήκες είναι η υφιστάμενη υποδομή που δεν μπορεί πια να καλύψει τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες. Η κατανάλωση ενέργειας, η υδροδότηση, η διαχείριση των απορριμμάτων, η απουσία χώρων στάθμευσης και υπηρεσιών υγείας μοιάζουν με γόρδιο δεσμό, που χρόνο με τον χρόνο καθίσταται ολοένα και περισσότερο περίπλοκος (Μπέλλος, 2022).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του αδιεξόδου είναι το νησί της Σαντορίνης. Ο τουρισμός έχει υπονομεύσει την παράδοση και αντί του σεβασμού στο μοναδικό ηφαιστειογενές χρώμα του τόπου είναι το lifestyle που δίνει τον τόνο και επηρεάζει καταλυτικά τον ντόπιο πληθυσμό. Παρά το σημερινό αδιέξοδο, υπάρχουν ρηξικέλευθες επιλογές με έμφαση σε βιοκλιματικές λύσεις και στις παραγνωρισμένες αξίες της σύνεσης και της ηπιότητας (Κουβελά, 2023).

GREECE

ΑΦΙΣΑ ΤΟΥ ΕΟΤ 1938

Το παράδοξο της ανάπτυξης και της απώλειας ταυτότητας

Με τις τουριστικές ροές να πολλαπλασιάζονται και τους τουρίστες να αναζητούν το αυθεντικό άρχισαν να κτίζονται κτίρια με «παραδοσιακά» στοιχεία του συρμού που επιχειρούν να δημιουργήσουν την αυταπάτη ότι είναι «παραδοσιακής» μορφής για να προσεγγίσουν παραπάνω τουρίστες. Έτσι, ρωμαϊκά κεραμίδια, γερμανικά σκούρα έπιπλα ρουστίκ και παντού το τάχατες νησιώτικο άσπρο μπλε σε απίθανους συνδυασμούς οδήγησαν στην επανάληψη, τη μονοτονία, την ισοπέδωση και την έλλειψη πολλαπλότητας. Όλη αυτή όμως η παρακμή της αρχιτεκτονικής στον βωμό της κερδοσκοπίας έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια της ταυτότητας και θα έχει συνέπεια την εγκατάλειψη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η ψευδής ταυτότητα του γνήσιου και του αληθινού άρα του τι είναι εθνικό και κατ' επέκταση ελληνικό έχει δημιουργήσει μια σύγχυση και οδηγεί στα φαινόμενα της αλλοίωσης παραδοσιακών οικισμών (Χατζηδάκης, 2020, σσ. 88-89). Η σύγχυση της αυθεντικής πραγματικότητας και της κατασκευασμένης αλήθειας, αυτή η τάση της διατήρησης της ιστορίας για κερδοσκοπία, οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην κακογουστιά και το κιτς. Πράγματι, οι χώρες στα πλαίσια του τουρισμού ανακατασκευάζουν τον πολιτισμό τους για να προσφέρουν κάτι πιο αυθεντικό διότι η αυθεντικότητα είναι η ίδια ένα πολιτιστικό μόρφωμα (Αναγνώστου, 2014, σσ. 55-56), αλλά το να ρίχνουμε στο μπλέντερ του τουρισμού «άσπρο και μπλε αιγαιοπελαγίτικο», λίγες καμάρες και κάποια σκόρπια «παραδοσιακά» στοιχεία δεν είναι η λύση. Το ζητούμενο είναι να επιστρέψουμε στις βασικές αρχές όπως τέθηκαν από τον Κωνσταντινίδη και τους συγχρόνους του, όχι αντιγράφοντας όσα έγιναν εκείνη την περίοδο, αλλά με μια προσέγγιση δημιουργική με έμφαση στις σημερινές ανάγκες. Σήμερα, που η κλιματική κρίση θέτει το πλαίσιο εντός του οποίου οφείλουμε να κινηθούμε, η αναβολή των όσων πρέπει να γίνουν και η επιμονή στον αυτοσχεδιασμό δεν είναι η απάντηση. Ο τουρισμός είναι ένας από τους 15 τομείς της Εθνικής Στρατηγικής για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή, που προβλεπόταν στις υποχρεώσεις μας στη Συμφωνία του Παρισιού. Ακόμα και η αναγκαία στροφή στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας όπως οι ανεμογεννήτριες δεν μπορεί να γίνει άναρχα χωρίς ένα ρυμοτομικό σχέδιο που θα ορίζει τι, πώς και κυρίως πού μπορεί να γίνει. Όπως ανέδειξαν και οι φετινές καταστροφικές πυρκαγιές στη Ρόδο ο τουρισμός αν και είναι ένας από τους πλέον σημαντικούς πυλώνες της ελληνικής οικονομίας είναι ένας από τους πλέον ευάλωτους στην κλιματική αλλαγή (Μπάκουλη, 2023). Εξάλλου, η συζήτηση για το φαινόμενο του «υπερτουρισμού» που απασχολεί τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού από το 1980 δεν χωρά αναβολή. Η «φέρουσα ικανότητα» κάθε τόπου υποδοχής τουριστών είναι πεπερασμένη. Δεν υπάρχει τόπος που να είναι σε θέση να φιλοξενεί χρόνο με τον χρόνο όλο και περισσότερους τουρίστες χωρίς αυτό να έχει αρνητικές επιπτώσεις στο δομημένο και το φυσικό περιβάλλον (Χατζηδάκης, 2020, 313). Αυτό είναι και το τίμημα της επιτυχίας. Όσο αυξάνεται η τουριστική κίνηση σε μια περιοχή, τόσο κινδυνεύει από την αλλοτρίωση, τις καταστροφικές συνέπειες στο περιβάλλον, στον βαθμό που εν τέλει τίθενται σε κίνδυνο όλοι εκείνοι οι παράγοντες που χρόνο με τον χρόνο προσέλκυαν όλο και μεγαλύτερη τουριστική κίνηση (Νικολακάκης, 2015, 38-39).

G R E E C E

Ο τουρισμός στην εποχή της οικονομικής κρίσης. Η οικονομία διαμοιρασμού

Με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το 2008 αρχίζει και η μείωση της τουριστικής ανάπτυξης, όπως συμβαίνει σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Η πτώση της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας οδηγεί στην συρρίκνωση του τουριστικού τομέα και χώρες που είχαν επενδύσει στην τουριστική ανάπτυξη (Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ, Γερμανία, Ιταλία και Γαλλία) εμφανίζουν αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης το 2009. Ο καταναλωτής είναι πλέον απαισιόδοξος για τον μέλλον του και δεν κάνει πλέον εύκολες αγορές, και ο εσωτερικός τουρισμός έχει μειωθεί (Παπαδοπούλου & Μανωλοπούλου, 2017, σσ. 26-27). Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδας, ο τουρισμός «έσωσε την παρτίδα» στο μέτρο του δυνατού τον καιρό των μνημονίων. Σε μια συγκυρία, που ελάχιστες αφορμές για αισιοδοξία υπήρχαν γενικά, η κατακόρυφη αύξηση του τουρισμού ήρθε να δώσει πολύτιμες «ανάσες». Συγκεκριμένα, ενώ την πενταετία 2009-2013 η χώρα προσέλκυε κατά μέσο όρο πάνω από 16 εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως, το 2014 ξεπέρασε τα 24 εκατομμύρια, με την τάση αυτή να αυξάνεται περαιτέρω το 2015 (Grant Thornton, σσ. 12-13, 2015). Η αύξηση της ζήτησης, σε συνδυασμό με την κρίση ώθησε πολλούς ιδιοκτήτες εξοχικών να τα διαθέσουν προς ενοικίαση μέσω κυρίως της πλατφόρμας Airbnb, αλλά και της Flipkey. Πρόκειται για τη λεγόμενη «συνεργατική οικονομία» (collaborative economy) ή «οικονομία διαμοιρασμού» (sharing economy) και κυρίως τα Airbnb. Ωστόσο, πέρα από ζητήματα ισονομίας δεδομένου ότι η μεγάλη πλειονότητα των καταλυμάτων της πλατφόρμας δεν ελέγχονται από τον ΕΟΤ, ενώ υπάρχουν και ζητήματα συμμόρφωσης σε διοικητικές και φορολογικές υποχρεώσεις, τα Airbnb δημιουργούν προβλήματα στην οργάνωση του αστικού χώρου. Τα ωράρια και οι συνήθειες των τουριστών συχνά δεν είναι συμβατά με τα ωράρια και τις συνήθειες των περιοίκων σε γειτονίες, που ουδεμία σχέση είχαν με τον τουρισμό (Χατζηδάκης, 2020, 337). Ειδικότερα, όσον αφορά την αρχιτεκτονική, πολλές εξατομικευμένες παροχές, όπως οικιακός εξοπλισμός, πλήρως εξοπλισμένες κουζίνες υποχρεώνουν τους επιχειρηματίες του τουρισμού να ανεβάσουν τον δείκτη των παροχών με φτηνές, πρακτικές λύσεις, που όμως συχνά είναι απρόσωπες και δεν γοητεύουν τον επισκέπτη, που βρίσκει τα ίδια φτηνά προϊόντα σε πολυκαταστήματα στη χώρα του (Χατζηδάκης, 2020, 340). Επιπλέον, με την οικονομία διαμοιρασμού είναι δυνατό να αλλοιωθεί η τοπική φυσιογνωμία μιας πόλης με την ανατροπή της ισορροπίας μεταξύ τουριστικού και οικιστικού περιβάλλοντος. Η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου, που να αμβλύνει τα προβλήματα που δημιουργούνται είναι πια άμεση ανάγκη (Grant Thornton, σελ. 29, 2015).

greece

Προσεγγίσεις του μέλλοντος

Το 1960 μια παρέα αρχιτεκτόνων κατάφερε να πείσει επιχειρηματίες και εύπορους ευρωπαίους το ότι να κάνεις τις διακοπές σου μακριά από τις επαύλεις, τους υπηρέτες και τα ακριβά αυτοκίνητα σε κάτι ξερονήσια χωρίς κανονικά μπάνια με πατώματα που τρίζουν και με ανοίγματα που μπάζουν είναι ο αληθινός πλούτος. Δεν είναι τα παλάτια, ούτε τα ακριβά αυτοκίνητα. Ο αληθινός πλούτος βρίσκεται στα απλά πράγματα. Στα ξερονήσια και στην απλότητα μπορείς να απαλλαγείς από ό,τι σε βαραίνει από το αστικό περιβάλλον. Σήμερα όλες αυτές οι αρχές που δημιούργησαν τον τουρισμό μας έχουν αντικατασταθεί με τις ανέσεις του πελάτη, και το αστικό περιβάλλον που κάποτε τους βάραινε το φέραμε στις διακοπές τους (Κιούρτη, 2022). Βέβαια ο τουρίστας όπως τον γνωρίζουμε σήμερα αρκείται στην σκηνογραφία της επίσκεψης, απολαμβάνει τις ανέσεις που του προσφέρονται και τις οποίες επιζητά και έχει χάσει την πραγματική αξία των διακοπών. Σε μια τέτοια φιλοσοφία κινούνται και οι αρχιτέκτονες του σήμερα. Αλλά το πραγματικό νόημα των διακοπών είναι αυτή η αίσθηση που σου προσφέρει το ξερονήσι και η προσωρινή διαβίωση στην φύση και όχι αυτή η ψευδαίσθηση των παραδοσιακών οικισμών που προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα παραδοσιακό κλίμα ακόμα και εκεί που δεν υπάρχει γιατί «αυτό θέλουν οι ξένοι». Σε μία τέτοια προσπάθεια έχουν σχεδιαστεί και «τα καταφύγια του Spengler» που τα σχεδίασαν για το ακατοίκητο ξερονήσι Περάσι που βρίσκεται κοντά στην Ύδρα. Τα καταφύγια αυτά προσφέρουν μια σκηνοθεσία κατοίκησης στην φύση και δημιουργούν μια συνθήκη διαμονής σε ψευδοφυσικά δωμάτια (Αίσωπος, 2015, σσ.559-600). Άλλη μια αρχιτεκτονική μελέτη που έρχεται να σχολιάσει το τουριστικό αδιέξοδο της χώρας μας, είναι και μια αναπαράσταση μέσω μιας ενόρασης του μέλλοντος. Η Μύκονος, το επίκεντρο του ελληνικού τουρισμού, με οικοδομές που διαχέονται πλέον παντού έχοντας πλέον μια κτισμένη επιφάνεια 196000 τ.μ. είναι και το επίκεντρο αυτής της ιδέας των Buerger katsota architects με την ιδέα «ως αν». Δημιούργησαν μια καθ' ύψους συγκρότηση 27Χ27 με 84 επίπεδα πάνω από την στάθμη της θάλασσας σε αναλογία 55% πλήρες 45% κενό, που διασφαλίζει την μείωση του οικολογικού αποτυπώματος και ενεργειακή αυτονομία με μια εξασφάλιση του τοπίου (Αίσωπος, 2015, σσ.611-612).

Τέλος ακόμα μία συνθήκη εναλλακτικού τουρισμού που ξεφεύγει από τα όρια της υπαίθρου είναι οι «Αμφίβιες αποικίες. Στη θαλάσσια έκ(σ)ταση» των Ζήση Κοτιώνη και των συνεργατών του προτάσσεται μια συνθήκη παραθαλάσσιας κατοίκησης με ελάχιστο περιβαλλοντικό αποτύπωμα. Η μονάδα είναι πλωτή με δωμάτια τύπου σημαδούρας που προσφέρουν μια ευκαιρία εντελώς λιπού βίου πλάι στην θάλασσα. Οι κοινόχρηστοι χώροι βρίσκονται σε ένα πλοίο που λειτουργεί σαν ένας κινητός χώρος υποδοχής με δυνατότητα απόβασης σε προσβάσιμες από την θάλασσα περιοχές. Έτσι μειώνονται σημαντικά οι μετακινήσεις και δημιουργείται μια νέα εμπειρία πιο κοντά στην αρχική εικόνα του τουρισμού στην Ελλάδα (Αίσωπος, 2015, σσ.625-626).

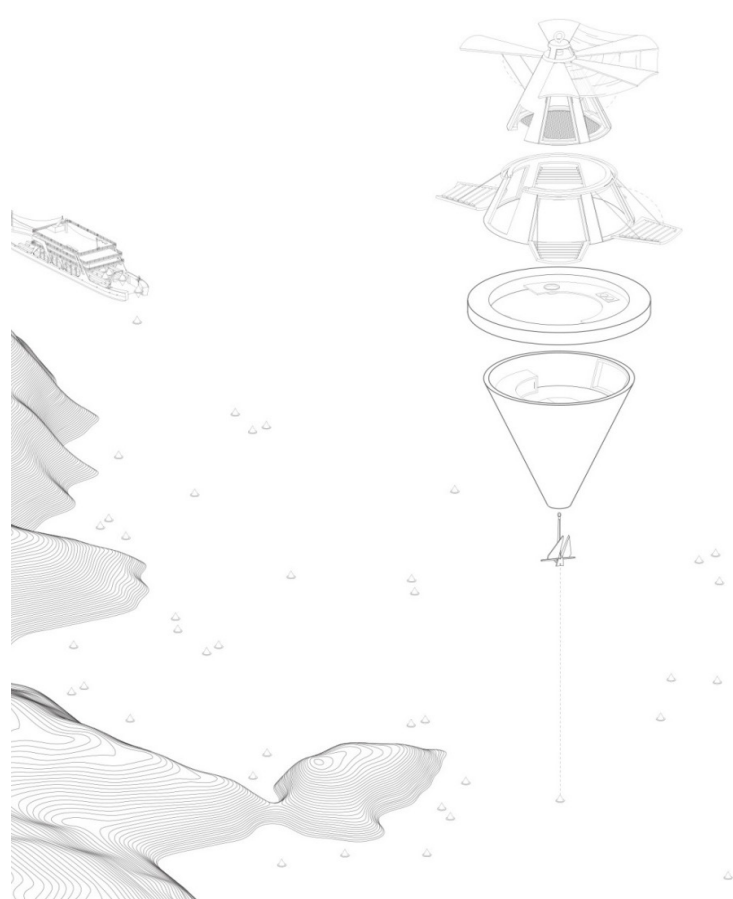
Όλες αυτές οι ουτοπικές προσεγγίσεις μπορεί να μην είναι πραγματοποιήσιμες, αλλά είναι σημαντικές γιατί μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για έναν καινούργιο σχεδιασμό πιο κοντά στην αρχική ιδέα του τουρισμού. Μπορεί να μην είναι η απάντηση, αλλά μπορούν να αποτελέσουν την αρχή ενός νέου τουριστικού οράματος για την Ελλάδα. Όχι, οι ψευδείς παραδοσιακοί οικισμοί, τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και τα πολυτελή ξενοδοχεία δεν είναι η απάντηση. Πρέπει να γυρίσουμε στους αρχικούς προβληματισμούς στο πώς θα εντάξουμε την αρχιτεκτονική στο περιβάλλον και όχι το αντίθετο, και για γίνει εφικτό αυτό θα πρέπει να ξανά δημιουργήσουμε τους οικισμούς με γνώμονα το ήδη υπάρχον τοπίο.

The shelters of spengler

«As if» Buerger katsota architects

«Αμφίβιες αποικίες. Στη θαλάσσια έκταση» των Ζήση Κοτιώνη Σε συνεργασία : Κωνσταντίνο Ζβές, Βάσια Λύρη, Γιώργος Ρυμενίδης, Μιχάλης Σόφτας.

G R È C E

ΑΦΙΣΑ ΤΟΥ ΕΟΤ 1973

Συμπεράσματα

Η ανάπτυξη του τουρισμού στα ερείπια της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου που ακολούθησε επηρέασε καταλυτικά την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής στην κατεστραμμένη χώρα. Το έλλειμμα ενδιαφέροντος για επενδύσεις στον τομέα του τουρισμού, που με παραινήσεις και του αμερικανικού παράγοντα αναδείχθηκε σε στρατηγική εθνική επιλογή, αναπληρώθηκε από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (ΕΟΤ), που από την ίδρυσή του το 1951 απαλλάχθηκε από τα βαρίδια του δημοσίου τομέα, προκειμένου να είναι σε θέση να ανεγείρει ξενοδοχεία, να διανοίγει δρόμους, να δημιουργεί γενικότερα την απαραίτητη υποδομή για την τουριστική ανάπτυξη. Μάλιστα, ο τουρισμός δεν έγινε εθνική επιλογή με μόνο κριτήριο τα οικονομικά οφέλη για τη χώρα και τους πολίτες, αλλά και με στόχο τον εξευρωπαϊσμό των εξαθλιωμένων από την κατοχή και τον εμφύλιο στην πλειονότητά τους Ελλήνων. Αυτή η κρατικά σχεδιασμένη τουριστική ανάπτυξη έδωσε τη δυνατότητα σε μια νέα γενιά αρχιτεκτόνων, προεξάρχοντος του Άρη Κωνσταντινίδη, να δημιουργήσει μια σειρά κτιρίων, που διαπνέονταν από το ρεύμα του μοντερνισμού. Ήταν τα ξενοδοχεία «Ξενία». Ο σκοπός του ΕΟΤ ήταν να ενσωματώσει ομαλά τον τουρισμό στην κοινωνία, χωρίς να επηρεάσει ούτε την κοινωνία ούτε το περιβάλλον. Εκεί αποσκοπούσαν και οι νέοι αρχιτέκτονες δημιουργώντας κτίσματα που δεν ήταν προσηλωμένα στην παράδοση, αλλά αφομοίωναν δημιουργικά στοιχεία της με μια μοντέρνα καθαρή ματιά και με έναν στόχο: Τον σεβασμό του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, έτσι ώστε τα «Ξενία» πέραν της προσέλκυσης τουριστών να λειτουργούν και ως σημεία αναφοράς για τις τοπικές κοινωνίες. Η επιτυχία του προγράμματος του ΕΟΤ διακόπηκε αιφνιδίως από την χούντα. Ο Κωνσταντινίδης παραιτήθηκε, ενώ το νέο καθεστώς είχε άλλες προτεραιότητες. Το ζητούμενο πλέον ήταν ο πολλαπλασιασμός των ξενοδοχειακών κλινών για την ικανοποίηση των ολοένα και αυξανόμενων αναγκών, αλλά και η δημιουργία μιας νέας κοινωνικής τάξης που θα στηρίζει το στρατιωτικό καθεστώς. Στο πλαίσιο αυτής της στόχευσης δόθηκαν χαριστικά δάνεια, αγνοήθηκε προκλητικά το περιβάλλον και αναδείχθηκε η «ελληνικότητα» της αιγαιοπελαγίτικης διχρωμίας «άσπρο μπλε», η οποία είχε επιβληθεί με διάταγμα του δικτάτορα Μεταξά το 1938 για λόγους εθνικιστικούς, αλλά και για λόγους υγείας, καθώς ο ασβέστης ήταν ισχυρό απολυμαντικό κατά της χολέρας. Από την εποχή της αγωνίας για τον σεβασμό στο περιβάλλον, η χώρα πέρασε σε μια ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη με μοναδικό γνώμονα την κερδοσκοπία, αδιαφορώντας για την ταυτότητα του τόπου. Πλέον δεν είναι το παραδοσιακό που μετράει αλλά η κίτς απομίμηση αυτού, μια ύβρις στην τέχνη και στην παράδοση του τόπου διότι «αυτό θέλει ο τουρίστας». Με γνώμονα αυτή την τάση της διατήρησης της ιστορίας έχουμε σκορπίσει παραδοσιακά στοιχεία που δεν έχουν σχέση με την παράδοση, αλλά με την κερδοσκοπία.

Η επόμενη φωτεινή παρένθεση μετά την πρόγραμμα της ανέγερσης των ξενοδοχείων «Ξενία» ήταν μεταπολιτευτικά το πρόγραμμα ανάπτυξης παραδοσιακών οικισμών, που με σεβασμό στο φυσικό και στο ανθρωπογενές περιβάλλον είχε στόχο να διατηρήσει παραδοσιακούς οικισμούς, αλλά και να δώσει επαγγελματικές διεξόδους στους κατοίκους τους προκειμένου να μείνουν στον τόπο τους. Αυτή όμως ήταν μόνο η παρένθεση.

Στα χρόνια που ακολούθησαν οι διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες φιλοξενίας τουριστών οδήγησαν σε μια άναρχη οικοδομική ανάπτυξη, με μόνο στόχο την κερδοσκοπία. Στις μέρες μας, τα προβλήματα αυτά επιτείνονται περαιτέρω με τη «συνεργατική οικονομία» και κυρίως τα Airbnb. Τα οποία δεν ελέγχονται από τον ΕΟΤ και αρχίζουν να δημιουργούν προβλήματα στην οργάνωση του αστικού χώρου. Όλη αυτή η λογική του τουρισμού αλλοιώνει τη φυσιογνωμία μιας πόλης και αλλάζει δραστικά την εικόνα μιας χώρας πουλώντας μια ψεύτικη δήθεν παραδοσιακή εικόνα. Με την ανατροπή της ισορροπίας μεταξύ τουριστικού και οικιστικού περιβάλλοντος αναιρείται ο κανόνας που ακολουθήθηκε για την ομαλή ένταξη του τουρισμού, έχοντας μια σύγχυση ταυτότητας και έντονης ξενοφοβίας. Παρατηρώντας αυτήν την κατάσταση, η νεότερη γενιά αρχιτεκτόνων έχει διαφορετικές απόψεις για την ανάπτυξη του τουρισμού και πιστεύει ότι οι αρχικές προσπάθειες των αρχιτεκτόνων να φέρουν τον άνθρωπο πιο κοντά στη φύση είναι ο τρόπος που πρέπει να ακολουθήσουμε. Διότι το πραγματικό νόημα των διακοπών είναι η αίσθηση που σου προσφέρει η απόλυτη ηρεμία του νησιού και η προσωρινή διαβίωση στη φύση. Αλλά στην τελική ποιο είναι το νόημα των διακοπών και ποιος είναι ο σωστός τρόπος να ενταχθεί αυτό στον αστικό ιστό; Είναι η αποξένωση του ανθρώπου από το αστικό περιβάλλον που έχει συνηθίσει ή μια εναρμόνιση του στην φύση; Μπορεί να μην υπάρχει μια τέλεια εκδοχή στο πώς θα πρέπει να είναι ο τουρισμός παρόλα αυτά οι γρήγορες παραλλαγές του και οι παράλογα γρήγορη ανάπτυξη του μας έχει δώσει απαντήσεις στο τι δεν θέλουμε σε μια κοινωνία, και στο πού μπορεί αυτό να καταλήξει. Η αποξένωση και οι γειτονιές χωρίς χαρακτήρα και πρόσωπο οδηγούν σε μια μαζικοποίηση της αρχιτεκτονικής και του αστικού ιστού. Αρχίζουν όλα να παίρνουν το ίδιο πρόσωπο και χάνεται η ταυτότητα της χώρας και κατ' επέκταση του πολιτισμού διότι τον έχουμε «πουλήσει». Αντί να βλέπουμε λοιπόν ουτοπικά μέλλοντα και ξενοδοχειακές μονάδες εκεί που δεν μπορεί πλέον ο άνθρωπος να χαλάσει την «εικόνα» της φύσης, ή για το πώς θα μπορούσε να είναι ο τουρισμός στην Ελλάδα του αύριο θα πρέπει να επικεντρωθούμε στο πώς μπορούμε να αλλάξουμε το σήμερα χωρίς να πάρουμε ακραία μέτρα και να μην διαβρωθεί άλλο η εικόνα του αστικού τοπίου. Πώς μπορούμε να το κάνουμε αυτό; Η διεξοδος που μας είχε προτείνει ο ΕΟΤ με τον Κωνσταντινίδη έχει κλείσει κατά ένα μεγάλο ποσοστό διότι η αλματώδης τουριστική ανάπτυξη έχει αλλάξει πλήρως τα δεδομένα. Παρόλα αυτά μπορούμε και πρέπει να κρατήσουμε το πνεύμα εκείνης της παρέμβασης. Για αρχή θα πρέπει να σώσουμε τις «γειτονιές» από το κύμα του rbnb που αρχίζει να τις κατακλύζει. Να πάρει ξανά αξία ο ΕΟΤ και να υποχρεώσει τα ιδιόκτητα καταλύματα να τηρούν τους κανόνες και τις προϋποθέσεις που τηρούν και οι ξενοδοχειακές μονάδες.

Οι επεμβάσεις πλέον ως προς το τοπίο θα πρέπει να συμβαδίζουν με το περιβάλλον και να μην είναι προτεραιότητα μόνο τα στενά εννοούμενα οφέλη του επιχειρηματία. Να προσέξουμε την πολιτιστική μας κληρονομιά όχι μόνο για τον τουρίστα αλλά παραπάνω για την ιστορία και τα πράγματα που μπορούμε να πάρουμε από αυτό, και να μην προσπαθούμε να κάνουμε φθηνές κιτς απομιμήσεις για να πουλήσουμε ακόμα ένα κομμάτι της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αίσωπος Γ. (2015). «Αμφίβιες αποικίες. Στην θαλάσσια έκ(σ)ταση» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 624-627).

Αίσωπος Γ. (2015). «ως αν» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 610-613).

Αίσωπος Γ. (2015). «Τα καταφύγια του Spengler» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 598-601).

Αναγνώστου Μ. (2014). (Archi)tourism. Το Κτίριο ως Προορισμός και ο Ρόλος της Αρχιτεκτονικής στις Τουριστικές Μετακινήσεις. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 2/8/2023 (http://ikee.lib.auth.gr/record/339291/files/ANAGNOSTOU_MARIA.pdf)

Βλάχος Α. (2015). «Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του βήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 22-37).

Ελευθεριάδου Ε. (2002). «Το κυκλαδίτικο λευκό είναι πολύχρωμο»!. Εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» 12/11/2002. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 6/9/2023 (<https://www.tanea.gr/2002/11/12/lifearts/culture/to-kykladitiko-leyko-einai-polyxrwmo/>).

Εμμανουήλ Ε. «Εκσυγχρονισμός, πρωτοτυπία και πνεύμα του τόπου: Η ξενοδοχειακή αρχιτεκτονική του ριζοσπάστη Άρη Κωνσταντινίδη 1958-1967» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 38-53).

Grant Thornton, (2015). Λειτουργία και επίδραση της οικονομίας του διαμοιρασμού στον ξενοδοχειακό κλάδο, Αθήνα.

Ζαχαράτος Γ. (2015). «Η μεταπολεμική τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα» στο Αίσιωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σσ. 54-61).

Ζαχαράτος Γ. (1988). Τα προβλήματα και οι προοπτικές του τουρισμού στην Ελλάδα στο Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΡΟΣ ΤΟ 2000. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ. Αθήνα: Παπαζήσης. (σσ. 273-289)

Η ιστορία του Μον Παρνές. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 1/10/2023 (<https://www.sansimera.gr/articles/401>).

INSETE (2023). Στατιστικά στοιχεία εισερχόμενου τουρισμού. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 3/9/2023 (<https://insete.gr/statistika-eiserxomenou-tourismou/>).

Κιούρτη Μ. (2022) «Ο,τι θέλει ο πελάτης και έχει ο Θεός;» στο Βατόπουλος Ν. Ο γρίφος του τουρισμού στις Κυκλάδες ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 7/8/2023 (<https://www.kathimerini.gr/society/562032295/o-grifos-toy-toyrismoy-stis-kyklades/>).

Κολωνάς Β. (2015) «Τουριστικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα 1950-1974» στο Αίσιωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 62-87).

Κουβελά Α. (2023). ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: Φυσιογνωμία και αρχιτεκτονική άλλοτε και τώρα. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 6/8/2023 (<https://archetype.gr/blog/arthro/santorini-fisiognomia-kai-architektoniki-allote-kai-tora1?fbclid=IwAR0hwPTsEjtwlONpfzIK-PiiltDBdqWZ1gQ2BUVWpjQ7qUj30rmUWj1sdO8>).

Κύρτσης Α. (2015). «Ανασυγκρότηση και ο εκμοντερνισμός του τουριστικού βλέμματος» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 124-139).

Κωνσταντινίδης Α. (2011). ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ. Δημοσιεύματα σε εφημερίδες, σεπεριοδικά και σε βιβλία 1940-1982. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Μούσα Μ. (2012). Πολιτικές για τον Τουρισμό. Η υλοποίηση του οράματος για τον τουρισμό μέσα από το κτιριακό έργο του ΕΟΤ στο Μεταπολεμικός Μοντερνισμός. Αρχιτεκτονική, Πολιτική και τουρισμός στην Ελλάδα 1950-1965. Αθήνα: ΕΜΠ.

Μπέλλος, Η. (2022). Φάκελος: Τουρισμός – Τα ρεκόρ και οι φόβοι της επόμενης ημέρας. Καθημερινή. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 6/8/2023 (<https://www.kathimerini.gr/society/562005961/>).

Μπάκουλη Ν. (2023). Ο τουρισμός στην Ελλάδα έχει ημερομηνία λήξης. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 6/8/2023 (https://www.news247.gr/sunday-edition/o-toyris-mos-stin-ellada-echei-imerominia-lixis.10135673.html?utm_source=Sport24&utm_medium=BestofNetwork_home&utm_campaign=24MediaWidget&utm_term=Pos4).

Μποζινέκη-Διδώνη, Π. (2015). Διατήρηση και ανάπτυξη παραδοσιακών οικισμών στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα του Ε.Ο.Τ. (1976-1993). Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 3/9/2023 (<https://docplayer.gr/35159298-Diatirisi-kai-anartyxi-paradosiakon-oikismon-stin-ellada-to-programma-toy-e-o-t-paraskeyi-mpozineki-didoni-arhitekton.html>).

Νικολακάκης Μ. (2015) «Το τουριστικό παράδοξο»: Για την ιστορία του τουρισμού στην Ελλάδα από το 1950 μέχρι σήμερα» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σ.σ. 38-53).

- Νικολακόπουλος Π. (2015) «Ξενία, 1950-1967: Το πνεύμα του μπντερνισμού» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές.(140-147)
- Παπαδοπούλου Αι. , Μανωλοπούλου Π. (2017) ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ, Πάτρα.
- Ποδάρα Α. (2021) ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΟΡΙΟ ΣΤΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑΣ. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 5/8/2023 (https://ikee.lib.auth.gr/record/333391/files/PODARA_ANASTASIA.pdf).
- Φιλιππίδης Δ. (2015). «Αρχιτεκτονική στην εποχή του μαζικού τουρισμού» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σσ. 88-95).
- Φιλιππίδης Μ. (2015). «Η νέα πολυτέλεια του εσωτερικού» στο Αίσωπος Γ. Τοπία Τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές. (σσ. 98-107).
- Χατζηδάκης Α. (2020). Όψεις τουρισμού. Δεκαοκτώ δοκίμια για την τουριστική ανάπτυξη τον σχεδιασμό του χώρου και την αρχιτεκτονική. Αθήνα: Cube Art Editions.

